

Artikelen

Tienermoeders: recente trends en mogelijke verklaringen

Joop Garssen

Aan de trendmatige stijging, sinds 1996, van het aantal tienermoeders in Nederland lijkt in 2002 een eind te zijn gekomen. De lichte daling ten opzichte van het voorgaande jaar kwam tot stand door een relatief sterke afname van tienergeboorten onder niet-westers allochtone meisjes. Onder autochtone meisjes is echter sprake van een voortgaande stijging.

Onder de 'klassieke' herkomstgroeperingen, de Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen, blijkt de afname het gevolg te zijn van betere preventie. Bij de 'overig niet-westerse' herkomstgroepering en bij de autochtonen is daarentegen geen sprake van verbeterde preventie, maar van een toenemend aantal abortussen. Laatstgenoemde groepen zijn waarschijnlijk minder goed bereikbaar via – of minder ontvankelijk voor – de huidige voorlichting. Gezien de omvang van de verschillende herkomstgroeperingen is het niet waarschijnlijk dat de recente daling van het vruchtbaarheidscijfer de voorbode is van een langdurige neerwaartse trend in het aantal tienergeboorten.

1. Inleiding

Ongeveer 18 op de duizend kinderen die in ons land worden geboren, hebben een moeder die op het moment van de geboorte jonger is dan 20 jaar. Deze tienermoeder heeft vaak een lage sociaal-economische status, en de geboorte van het kind heeft doorgaans geen gunstig effect op haar lage status (Spivak en Weitzman, 1987). Daar komt bij dat tienerzwangerschappen in medisch opzicht een minder goede prognose kennen, met een verhoogde kans op vroeggeboorte en perinatale sterfte (Van Enk et al., 2000).

De sterke daling van het jaarlijks aantal 'tienergeboorten' die in Nederland in het begin van de jaren zeventig inzette en die medio jaren negentig resulteerde in een naar verhouding zeer laag geboortecijfer onder tienermeisjes, heeft dan ook wereldwijd de belangstelling getrokken van onderzoekers en beleidsmakers. Nederland geldt, samen met Zweden waar zich een vergelijkbare ontwikkeling heeft voorgedaan, als voorbeeld van hetgeen met een open seksueel klimaat, een goede beschikbaarheid van voorbehoedmiddelen, een brede seksuele voorlichting en een pragmatische, niet-moraliserende houding van ouders, leerkrachten en hulpverleners kan worden bereikt. Deze condities, plus de mogelijkheid om abortus te laten uitvoeren, verklaren volgens onderzoek van Santow en Bracher (1999) de ontwikkelingen die in Zweden hebben plaatsvonden.

Volgens Furstenberg (1998) is de pragmatische aanpak van seksuele voorlichting aan tieners in landen als Zweden en Nederland de centrale factor die de snelle daling van het aantal tienergeboorten verklaart, en die tevens verklaart waarom de ontwikkelingen in de Verenigde Staten een aanzienlijk minder gunstig verloop laten zien. Een aspect dat in het geval van Nederland de aandacht trekt is bovendien het feit dat het terugdringen van het aantal tienerzwangerschappen niet gepaard is gegaan met een sterke toename van het abortuscijfer. Ook dit cijfer behoorde medio jaren negentig tot de laagste ter wereld.

Een keerzijde van dit Nederlandse succes is echter dat de aandacht voor de problematiek rond tienergeboorten in de tweede helft van de jaren negentig relatief gering is geweest. Zo is het periodieke landelijke onderzoek 'Jeugd en Seks' na 1995 niet meer uitgevoerd, omdat financiers geen reden zagen om te investeren in onderzoek naar een doelgroep die het zo geweldig goed deed (Rademakers, 2002). Sindsdien is echter een eind gekomen aan de daling van het geboortecijfer onder tienermeisjes, en vanaf 1996 nam het aantal tienergeboorten van jaar op jaar weer toe (Garssen en Sprangers, 2000 en 2001). Daarbij gaat het om relatief kleine aantallen, en neemt ook het vruchtbaarheidscijfer van vrouwen van 20 jaar en ouder toe. Tegelijkertijd stijgt het abortuscijfer onder jonge vrouwen relatief sterk, een ontwikkeling die al enkele jaren eerder is begonnen dan de toename van hun geboortecijfer.

Nederland wordt desondanks nog steeds beschouwd als een gidsland met betrekking tot de lage vruchtbaarheid en lage abortuscijfers van tienermeisjes, maar in feite maken enkele andere landen inmiddels meer aanspraak op deze positie: Zweden, Denemarken en Italië hebben (iets) lagere vruchtbaarheidscijfers. In de beide Scandinavische landen is het aandeel van de allerjongsten (meisjes tot en met 17 jaar) in het totaal van de tienergeboorten bovendien kleiner dan in ons land.

Sinds het begin van het huidige decennium wordt door sommige onderzoekers gewezen op de recente ongunstige ontwikkelingen, onder zowel allochtone als autochtone jongeren (o.a. Van Enk et al., 2000; Vogels et al., 2002). Gezien de trendmatige toename van het aantal tienergeboorten sinds 1996, alsmede het uitblijven van grootschalige campagnes om tienerzwangerschappen te voorkomen, schrijven de laatstgenoemden dat het "niet lijkt te verwachten dat de stijging 'vanzelf' weer overgaat of dat een daling zich spontaan zal inzetten". De recent door het CBS geconstateerde daling van het geboortecijfer onder tienermeisjes (Garssen, 2003), bij een vrijwel gelijkblijvend algemeen vruchtbaarheidscijfer, is dan ook verrassend. Het betreft weliswaar een bescheiden daling (van 3569 tienergeboorten in 2001 naar 3516 in 2002), maar de wijze waarop deze daling tot stand is gekomen, is wel opmerkelijk: terwijl de gestage opwaartse trend van de vruchtbaarheid onder autochtone tienermeisjes doorzet, is onder allochtone tienermeisjes sprake van een sterke absolute en relatieve afname. Deze afname deed zich voor in alle grote herkomstgroepen en, met een enkele uitzondering, onder zowel de eerste als de tweede generatie. De daling van de tienervruchtbaarheid vond bovendien plaats in de meest kwetsbare leeftijdscategorie, de meisjes van 17 jaar en jonger. In deze leeftijdsgroep nam de vruchtbaarheid ten opzichte van het voorgaande jaar met bijna 11 procent af, terwijl onder 18- en 19-jarigen nog sprake was van een lichte toename (bijna 2 procent).

In de volgende paragrafen worden de recente ontwikkelingen in meer detail beschreven, en wordt vooral aandacht besteed aan de ontwikkelingen in de diverse herkomstgroeperingen en de ontwikkelingen in andere westerse landen. In de discussie wordt een aanzet gegeven tot een mogelijke verklaring van de recente trendbreuk.

Twee definities van 'leeftijd'

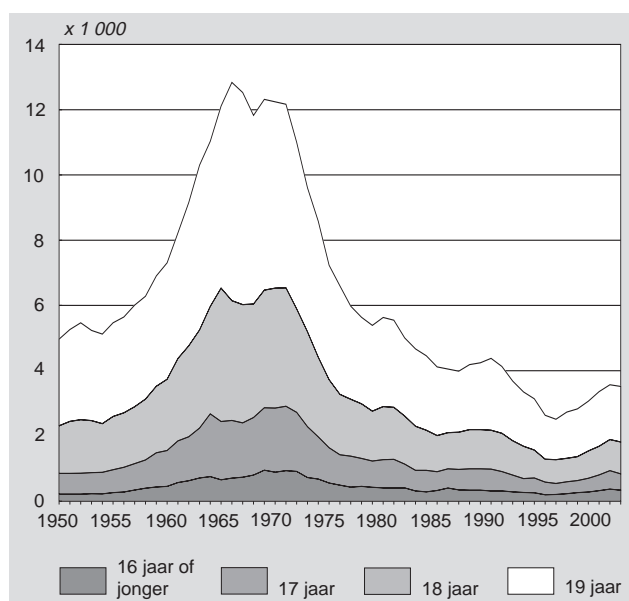
Bij de berekening van demografische maten, zoals vruchtbaarheid, wordt doorgaans uitgegaan van de leeftijd die iemand heeft op 31 december van een bepaald jaar. De leeftijd van de moeder bij de geboorte van een kind wordt in dat geval bepaald als het verschil tussen het geboortjaar van het kind en het geboortjaar van de moeder. Deze leeftijdsdefinitie vereenvoudigt de vergelijking van aantallen naar geboortjaar en leeftijdsjaar, maar onderschat het aantal geboorten onder tienermeisjes. Een aantal meisjes dat ten tijde van de geboorte 19 jaar oud was, zal op 31 december immers 20 jaar zijn en daarom buiten beschouwing blijven.

Omdat het aantal geboorten onder meisjes van 15–19 jaar zeer scheef is verdeeld, en daarmee de mogelijke vertekening relatief groot is, wordt in dit artikel uitgegaan van de leeftijd die de moeder heeft ten tijde van de geboorte van haar kind. Deze definitie wijkt af van de leeftijd zoals gedefinieerd in eerdere publicaties en opgenomen in de meeste *CBS-Statline*-publicaties. Wordt uitgegaan van de leeftijd van de moeder op 31 december, dan worden in 2002 2 649 tienergeboorten geteld. Volgens de hier gebezigde definitie ligt dit aantal ongeveer een derde hoger, op 3 516 tienergeboorten.

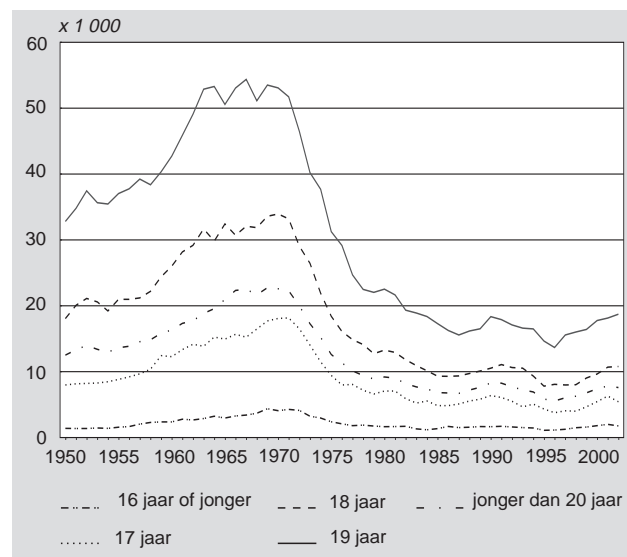
2. Absolute en relatieve trends

Uit de ontwikkeling van het aantal tienergeboorten in de afgelopen halve eeuw, zoals weergegeven in *grafiek 1*, blijkt onmiskenbaar dat het aantal tienergeboorten zijn hoogtepunt kende in de tweede helft van de jaren zestig, met een opvallend sterke toename in een relatief korte voorafgaande periode en een even opvallend sterke afname in de jaren daarna. Het grootste jaarlijkse aantal werd geregistreerd in 1966: in dat jaar werden 12,8 duizend kinderen geboren met een moeder die jonger was dan 20 jaar. Dertig jaar later werd met 2,5 duizend het kleinste aantal gemeten. Deze ontwikkeling in het absoluut aantal tienergeboorten hangt deels samen met het verloop van het geboortecijfer onder meisjes van 15–19 jaar (*grafiek 2*), al zijn de pieken en dalen van dit verloop veel minder markant. Zo nam tussen 1950 en 1966 het absoluut aantal met een factor 2,6 toe, maar steeg het geboortecijfer onder tienermeisjes met een factor 1,8. Op het hoogtepunt van de 'tienergeboortegolf', eind jaren zestig, hadden bijna 23 per duizend pasgeborenen een tienermoeder. Dit aantal is inmiddels tot een derde gereduceerd.

1. Aantal levendgeborenen naar leeftijd van de moeder, 1950–2002

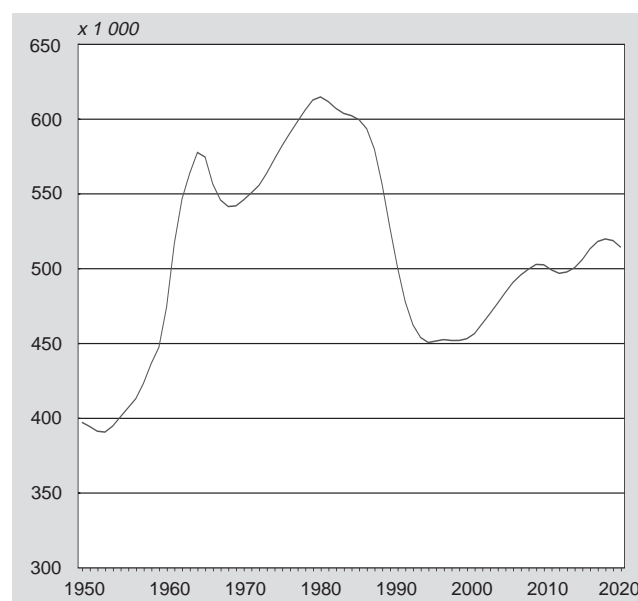

2. Aantal levendgeborenen per 1 000 meisjes naar leeftijd, 1950–2002

Dat grafiek 1 veel sterkere toe- en afnamen laat zien dan grafiek 2, hangt samen met de grote veranderingen in de omvang van de 'risicobevolking', het aantal meisjes van 15 tot 20 jaar. De ontwikkeling van deze omvang is weergegeven in *grafiek 3*. In deze grafiek zijn, met een vertraging van 15 jaar, de effecten van de naoorlogse geboortegolf en de sterke daling van het aantal geboorten begin jaren zeventig, duidelijk zichtbaar. Als gevolg hiervan groeide het aantal 15–19-jarige meisjes tussen 1960 en 1965 van circa 450 duizend naar circa 580 duizend. Na 1970 daalde het aantal geboorten (onder vrouwen van alle leeftijden) zeer sterk, van een kwart miljoen naar ongeveer 175 duizend per jaar. Hierdoor startte een 'ontgroening' van de bevolking. De laatste fase van deze ontgroening, die tot uitdrukking komt in een afname van het aantal 15–19-jarigen, trad op tussen medio jaren tachtig en begin jaren negentig. Deze afname verklaart ook waarom de daling van het aantal tienergeboorten in deze periode veel sterker is geweest dan de daling van het geboortecijfer van tienermeisjes. In feite werd al rond 1980 onder 15–19-jarigen een laag geboortecijfer bereikt, dat sindsdien slechts relatief lichte fluctuaties heeft gekend. De aanzienlijk forsere daling die zichtbaar is in grafiek 1, kan dus vooral worden toegeschreven aan de afname van de risicobevolking ten gevolge van de ontgroening.

3. Aantal meisjes van 15–19 jaar, 1950–2020

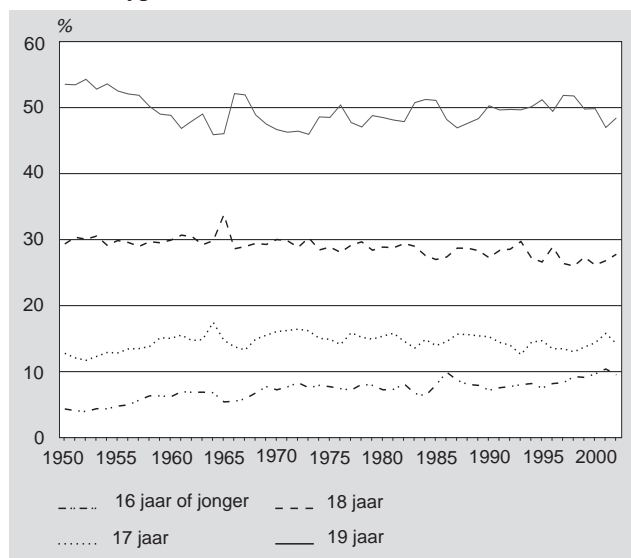
De toename van het aantal tienermoeders tussen 1996 en 2001 is, zoals blijkt uit grafiek 3, geen gevolg van veranderingen in de omvang van de risicobevolking. Pas zeer recent is sprake geweest van een lichte toename van het aantal meisjes van 15–19 jaar, die bij gelijkblijvende vruchtbaarheidscijfers dus tot iets hogere geboorteaantallen zou hebben geleid. Tot het eind van het huidige decennium zal de risicobevolking met ongeveer 50 duizend toenemen. Omdat de samenstelling naar etniciteit een grote rol speelt in de ontwikkeling van het aantal geboorten, kunnen op basis van de omvang van de risicobevolking alleen echter nog geen verwachtingen worden geformuleerd met betrekking tot het aantal tienermoeders in de komende jaren. In paragraaf 5 zal hierop nader worden ingegaan.

De opwaartse trend tussen 1996 en 2001 is evenmin het gevolg van een toename van het algemeen vruchtbaarheidscijfer. Het totaal aantal geboorten steeg tussen 1996 en 2000 weliswaar aanzienlijk, van 189,5 naar 206,6 duizend, maar is sindsdien weer gedaald naar 202,1 duizend in 2002. Omdat deze ontwikkelingen niet in de pas liepen met de ontwikkeling van het aantal tienergeboorten, is tussen 1996 en 2001 het aandeel van de tienermoeders in de totale geboorte gestegen van 1,3 naar 1,8 procent.

Ongeveer de helft van alle tienermoeders is bij de geboorte 19 jaar oud, een aandeel dat in de afgelopen halve eeuw nauwelijks is veranderd. Nog eens ruim een kwart is 18 jaar. Uit grafiek 4 blijkt echter wel dat het aandeel van de allerjongste tienermoeders (van 16 jaar of jonger) wél is toegenomen. Rond 1950 behoorde een op de twintig tienermoeders tot deze zeer jonge leeftijdscategorie; momenteel is dit aandeel een tiende. Ook de absolute aantallen zeer jonge moeders zijn ten opzichte van vijftig jaar geleden toegenomen, van circa 220 naar 350 per jaar. Ten opzichte van 1969, het jaar waarin het grootste aantal zeer jonge tienermoeders werd geregistreerd (950), is echter wel sprake van een afname.

De daling van het aantal tienermoeders is in de afgelopen decennia gepaard gegaan met een daling van het aantal echtelijke geboorten in deze leeftijdsgroep, deels omdat op een zwangerschap veel minder vaak dan voorheen een 'gedwongen huwelijk' volgt. Het aantal buitenechtelijk geboren uit tieners is inmiddels bijna vijf keer zo groot als het aantal echtelijk geboren.

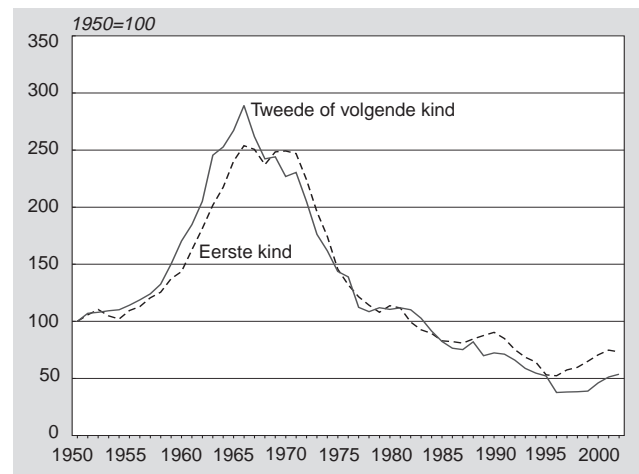
4. Verdeling aantal levendgeborenen uit tienermoeders naar leeftijd moeder bij geboorte, 1950–2002

Uit een analyse van de ontwikkelingen in de Verenigde Staten in de periode 1980–1995 (Manlove et al., 2000) is naar voren gekomen dat de daling van het aantal meisjes dat nog als tiener een tweede of zelfs derde kind krijgt, veel sterker is geweest dan de daling van het aantal tieners dat voor het eerst moeder wordt. Een

dergelijk patroon is voor Nederland echter nauwelijks zichtbaar (grafiek 5), en zeker niet wanneer wordt gekeken naar de door Manlove et al. bestudeerde periode. Al lange tijd schommelt het aandeel tweede of volgende kinderen van tienermoeders rond 10 procent. In 2002 betrof het 338 kinderen, waarvan 312 het tweede kind waren.

5. Ontwikkeling aantal tienergeboorten naar rangorde van het kind, 1950–2002

De ontwikkelingen rond het abortuscijfer in Nederland vertonen gelijkenis met die van het aantal tienergeboorten. Tot en met 1996 was dit abortuscijfer het laagste ter wereld, maar sindsdien laten België en Duitsland iets lagere cijfers zien. Voor Nederland rapporteren Wijsen en Rademakers (2003) een abortuscijfer van 8,7 promille in 2002 (voor vrouwen van alle leeftijden). Voor Duitsland zou een abortuscijfer gelden van 7,7 promille in 2002, gelijk aan dat van België in 2001. Mogelijk liggen de cijfers voor Duitsland en België in werkelijkheid echter iets hoger, en is de frequentie van abortus in Nederland, België en Duitsland van een vergelijkbaar niveau. Crombrugge en Janssens (2003) vermoeden dat in België door de registratieprocedure van artsen sprake is van een onderrepresentatie van het aantal gevallen van abortus. Het officiële Duitse cijfer is iets te laag omdat daarin niet de Duitse vrouwen worden meegeteld die in Nederland worden behandeld.

De toename van abortus hangt uiteraard samen met een verslechtering van preventie, in het bijzonder het anticonceptiegebruik. In de afgelopen jaren is vooral het pilgebruik afgenomen (Stichting Farmaceutische Kengetallen, 2003) en heeft een toename plaatsgevonden van het aantal seksueel overdraagbare aandoeningen, in het bijzonder onder jonge meisjes (Van de Laar et al., 2003). Een soortgelijke ontwikkeling heeft zich voorgedaan in België, waar de huidige preventiecampagnes wel zeer nadrukkelijk op preventie van seksueel overdraagbare aandoeningen en aids zijn gericht, maar relatief weinig op de preventie van ongewenste zwangerschap (CGSO, 2003a). Het pilgebruik onder tienermeisjes is er, evenals in Nederland, afgenomen. Aan deze afname zal ook de negatieve berichtgeving over schadelijke bijwerkingen – een verhoogde kans op trombose bij gebruik van derde-generatiepillen – hebben bijgedragen. Recente gegevens uit het Onderzoek Gezinsvorming van het CBS bevestigen de afname van het pilgebruik onder 18- en 19-jarigen, van 65 procent in 1998 naar 57 procent in 2003 (De Graaf, 2004).

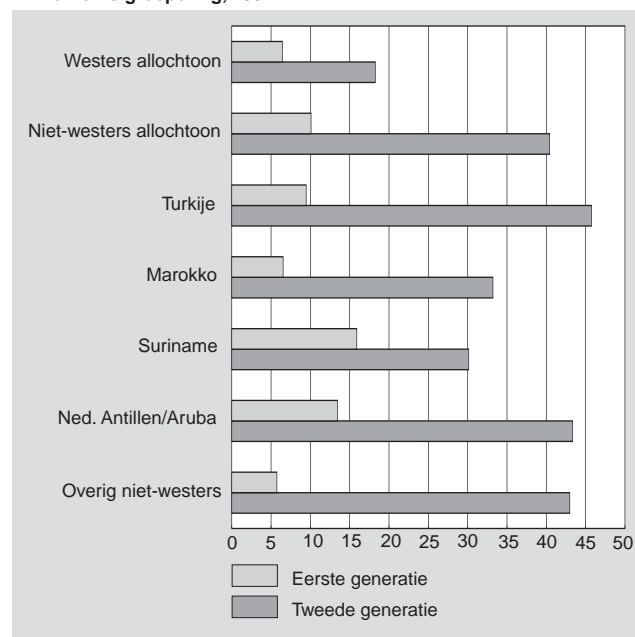
3. Kenmerken naar herkomst van de moeder

Het feit dat het vruchtbaarheidscijfer van allochtone vrouwen veel hoger is dan dat van autochtone vrouwen is in eerdere CBS-publicaties uitvoerig beschreven (o.a. Butzelaar, 1996). Ook is melding gemaakt van een, ondanks een forse daling, nog steeds relatief

zeer hoge vruchtbaarheid van allochtone tienermeisjes (Sprangers, 1998). Het ligt dan ook voor de hand om de stijging van het aantal tienergeboorten tussen 1996 en 2001 toe te schrijven aan het snel toenemende aandeel van allochtonen in de Nederlandse tienerpopulatie, maar de recente daling lijkt haaks op deze ontwikkelingen te staan. Bovendien blijkt uit de cijfers in *staat 1* dat de toename van het aantal tienermoeders in de periode van 1996 (het eerste jaar waarvoor gegevens naar herkomst beschikbaar zijn) tot en met 2001 onder autochtonen nauwelijks kleiner is geweest dan onder allochtonen. Wordt het meest recente jaar in deze beschouwing betrokken, dan kan de ontwikkeling onder autochtone jongeren ongunstiger worden genoemd dan die onder allochtone jongeren: ten opzichte van 1996 bedraagt de toename van het aantal autochtone tienermoeders 49 procent, tegen 36 procent voor niet-westers allochtone tienermoeders. Van alle tienermeisjes die in 2002 een kind kregen, was 45 procent autochtoon, 9 procent westers allochtoon en 46 procent niet-westers allochtoon. Binnen de laatstgenoemde herkomstgroepering is het aandeel van de 'overige' niet-westerse allochtonen zeer sterk toegenomen. In 1996 behoorde nog geen 9 procent van alle tienermoeders tot deze categorie, tegen ruim 19 procent in 2002.

Ondanks de bovengenoemde tegengestelde ontwikkelingen onder autochtone en allochtone tieners is de kans van allochtone meisjes om een kind te krijgen nog steeds vele malen groter dan die van autochtone meisjes. In 1996 was deze kans acht keer groter, en in 2002 nog ruim vijf keer groter. Binnen de niet-westers allochtone herkomstgroepering bestaan echter zeer grote verschillen: het geboortecijfer van de eerste generatie is met 40,4 geboorten per duizend 15-19-jarige meisjes het viervoudige van dat van de tweede generatie (*grafiek 6*). De verschillen *tussen* de herkomstgroeperingen zijn naar verhouding minder groot. Turkse meisjes van de eerste generatie laten nog steeds de hoogste vruchtbaarheidscijfers zien, maar het verschil met Antilliaanse en 'overig' niet-westerse meisjes is nog slechts gering, vooral als gevolg van de recente sterke daling die in de Turkse herkomstgroep is opgetreden.

6. Aantal levendgeborenen per 1 000 meisjes van 15-19 jaar naar herkomstgroepering, 2002

Deze recente sterke daling van het aantal Turkse tienermoeders is ook bij de andere herkomstgroepen zichtbaar, zij het wat minder uitgesproken. In alle hier onderscheiden herkomstgroepen (met uitzondering van de Marokkaanse eerste generatie) is sprake van een dalend vruchtbaarheidscijfer onder tienermeisjes. Het cijfer onder autochtone meisjes, daarentegen, is met ruim 5 procent relatief sterk toegenomen. De lichte daling van het aantal tienergeboorten in 2002, ten opzichte van het voorgaande jaar, is dan ook veroorzaakt door de opvallende afname (met bijna 8 procent) onder allochtone meisjes.

Staat 1
Levendgeborenen uit meisjes van 15-19 jaar naar herkomstgroepering, 1996-2002

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
<i>absoluut</i>							
Totaal	2 511	2 733	2 832	3 065	3 360	3 569	3 516
Autochtoon	1 058	1 148	1 154	1 289	1 466	1 484	1 579
Westers allochtoon	261	243	270	288	331	349	321
Niet-westers allochtoon	1 192	1 342	1 408	1 488	1 563	1 736	1 616
waarvan							
Turkije, 1e generatie	348	369	310	279	241	223	172
Turkije, 2e generatie	77	94	120	108	103	94	95
Marokko, 1e generatie	214	230	220	189	212	155	148
Marokko, 2e generatie	35	43	45	47	66	80	62
Suriname, 1e generatie	105	103	81	82	80	103	104
Suriname, 2e generatie	97	98	132	175	176	205	176
Antillen/Aruba, 1e generatie	78	76	96	120	160	173	148
Antillen/Aruba, 2e generatie	19	23	35	36	39	43	36
Overig, 1e generatie	192	265	337	412	446	614	631
Overig, 2e generatie	27	41	32	40	40	46	44
<i>per 1 000 meisjes</i>							
Totaal	5,6	6,0	6,3	6,8	7,4	7,8	7,6
Autochtoon	2,9	3,2	3,2	3,6	4,1	4,2	4,4
Westers allochtoon	7,9	7,3	8,1	8,7	10,0	10,6	9,7
Niet-westers allochtoon	23,1	24,4	24,3	24,3	24,2	25,6	22,9
waarvan							
Turkije, 1e generatie	73,7	84,3	77,4	73,9	64,8	60,1	45,8
Turkije, 2e generatie	10,1	11,1	13,2	11,2	10,5	9,6	9,5
Marokko, 1e generatie	31,9	37,0	38,5	35,6	42,8	33,1	33,2
Marokko, 2e generatie	6,6	7,0	6,4	6,1	7,8	8,9	6,5
Suriname, 1e generatie	24,4	26,5	22,9	24,6	24,3	30,2	30,1
Suriname, 2e generatie	13,2	12,0	14,6	17,8	17,0	19,1	15,9
Antillen/Aruba, 1e generatie	38,0	35,9	41,9	46,2	54,3	53,0	43,4
Antillen/Aruba, 2e generatie	10,1	11,2	16,0	15,5	15,9	16,8	13,5
Overig, 1e generatie	26,7	32,3	36,1	39,4	37,9	46,0	43,0
Overig, 2e generatie	5,9	7,8	5,5	6,4	5,9	6,4	5,7

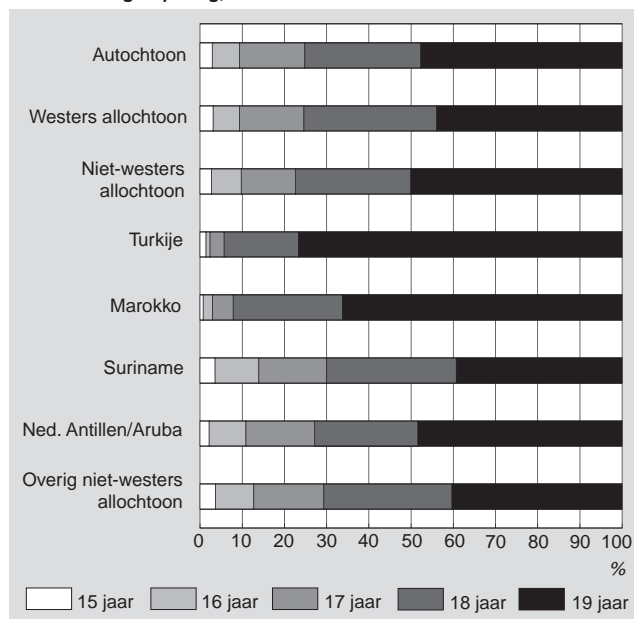
De forse daling onder Turkse meisjes hangt (deels) samen met het feit dat een grote meerderheid van deze tienermoeders bij de geboorte 19 jaar is, waardoor de geleidelijke verhoging van de leeftijd bij de geboorte in deze groep een sterk effect heeft op de vruchtbaarheidscijfers in de jongste leeftijdscategorie. Sinds 1996 is de gemiddelde leeftijd bij geboorte in de Turkse en Marokkaanse herkomstsgroeperingen relatief sterk toegenomen. In de Turkse eerste generatie bedroeg deze toename twee jaar, in de Marokkaanse eerste generatie ruim een jaar, en in de Turkse en Marokkaanse tweede generaties ruim twee jaar. De forse afname van het vruchtbaarheidscijfer onder Turkse tieners kan echter niet worden toegeschreven aan een stijging van de *huwelijksleeftijd* in deze groep. In de eerste generatie Turkse vrouwen is deze leeftijd zelfs ongewijzigd (24,7 jaar, tegen 31,6 jaar voor alle in Nederland wonende vrouwen). Andere factoren dan uitstel van relatievorming hebben dus een belangrijker rol gespeeld in de recent opgetreden afname van de tienvruchtbaarheid in de Turkse herkomstsgroepering.

Zeer jonge tienermoeders komen het vaakst voor onder Surinaamse meisjes. Ongeveer een op de zeven Surinaamse tienermoeders is 16 jaar of jonger. Onder Turkse en, in mindere mate, Marokkaanse meisjes is een dergelijk jong moederschap uitzonderlijk. Nauwelijks een op de veertig Turkse tienermoeders valt in deze zeer jonge categorie. Dit leeftijds patroon is sinds 1996 maar weinig veranderd.

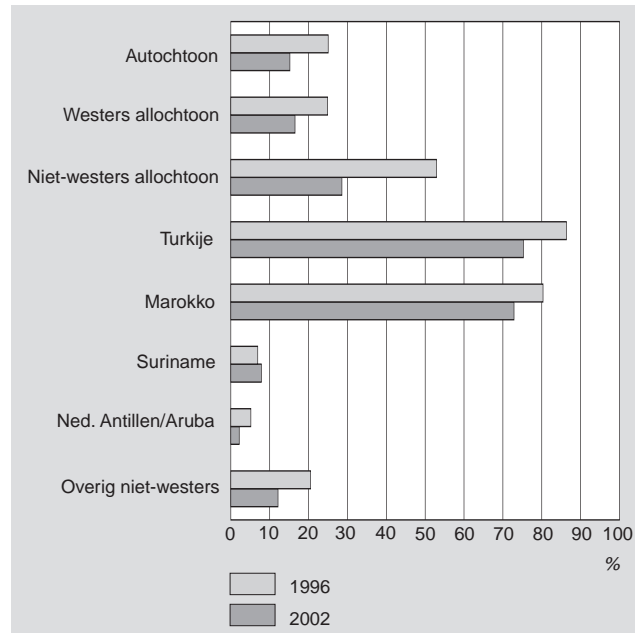
Bijna acht op de tien Turkse, en zeven op de tien Marokkaanse tienermoeders zijn bij de geboorte 19 jaar oud (*grafiek 7*). Bij de Antilliaanse en Surinaamse tienermoeders is dit minder dan de helft. Ongeveer drie op de tien Antilliaanse en Surinaamse tienermoeders zijn bij de geboorte 17 jaar of jonger. Dit leeftijds patroon is sinds 1996 vrijwel gelijk gebleven.

Kinderen van Turkse en Marokkaanse tienermoeders maken ook veel minder vaak dan kinderen van Antilliaanse en Surinaamse tienermoeders deel uit van een eenoudergezin. Driekwart van de Turkse en Marokkaanse meisjes is bij de geboorte gehuwd (*grafiek 8*), tegen slechts 2 resp. 8 procent van de Antilliaanse en Surinaamse meisjes. Laatstgenoemden draaien uiteindelijk veelal zelf op voor de verzorging en opvoeding van hun kinderen, een omstandigheid waarop een Antilliaans gezegde van toepassing is: 'Er zijn vele vaders, maar een mens heeft maar één moeder'. Deze omstandigheid, en wellicht ook de mindere mate waarin andere familieleden bij de verzorging van het kind betrokken zijn, verklaart ook waarom voor hun kinderen een 60 procent verhoogd ri-

7. Verdeling aantal tienermoeders naar leeftijd bij geboorte en herkomstsgroepering, 2002

8. Aandeel levendgeborenen uit tienermoeders dat binnen het huwelijk is geboren naar herkomstsgroepering, 1996 en 2002

sico op overlijden is aangetoond (Van Duin, 2002), terwijl kinderen van Turkse en Marokkaanse tienermoeders ten opzichte van kinderen van oudere moeders nauwelijks een verhoogd sterfterisico lopen (Achterberg en Kramers, 2001; Vogels et al., 2002).

Turkse en Marokkaanse tienermoeders van de tweede generatie zijn beduidend minder vaak gehuwd dan die van de eerste generatie, en lijken ook in dit opzicht het 'voorbeeld' van de autochtone jongeren te volgen. In 2002 was 83 procent van de eerste generatie Turkse en Marokkaanse tienermoeders gehuwd, tegen respectievelijk 62 en 48 procent van de tweede generatie. Uit grafiek 8 blijkt verder dat het aandeel gehuwde tienermoeders in alle herkomstsgroeperingen, met uitzondering van de Surinamers, sinds 1996 is afgenomen.

Het aantal gevallen van abortus onder tieners was in 2002 weer iets hoger dan in 2001 (*staat 2*), maar rekening houdend met de groei van de risicopopulatie is het abortuscijfer slechts zeer licht toegenomen (van 10,27 naar 10,31 promille). De toename van het aantal abortussen in deze leeftijdsgroep is een voortzetting van een trend die al in het begin van de jaren negentig inzette. Tieners die abortus laten verrichten zijn relatief vaak van niet-westers allochtone herkomst, meer dan het geval is bij oudere abortuscliënten. Daarbij gaat het vooral om Surinaamse en Antilliaanse meisjes. Turkse en Marokkaanse meisjes zijn juist ondervertegenwoordigd (Wijsen en Rademakers, 2003; voor de herkomstbepaling maken de auteurs gebruik van de CBS-definitie).

In 2002 was 15,0 procent van de abortuscliënten jonger dan 20, tegen 10,9 procent in 1992. Het hoogste abortuscijfer wordt gemeentelijk onder meisjes die behoren tot de herkomstsgroep 'overig niet-westers'. In *staat 2*, die de indeling naar herkomst volgt zoals gepubliceerd door Wijsen en Rademakers, zijn deze overig niet-westerse meisjes samengevoegd met de westers allochtone meisjes, een relatief grote groep met een aanzienlijk lager abortuscijfer. In werkelijkheid zal het abortuscijfer onder overig niet-westerse meisjes daarom nog veel hoger liggen dan uit de *staat* naar voren komt.

De toename van het abortuscijfer in de afgelopen jaren blijkt te hebben plaatsgevonden onder deze overig niet-westerse meisjes (dus meisjes die niet behoren tot de vier 'klassieke' herkomstsgroeperingen, te weten Turken, Marokkanen, Surinamers en Antilliaanen/Arubanen). Het gaat daarbij waarschijnlijk vooral om meisjes uit Ghana, Kaapverdië, Somalië, Congo, Iran, Irak, China, de Dominicaanse Republiek, Brazilië, Colombia en Chili (Rademakers, 2002). Onder de westerse allochtonen nam het abortuscijfer in

Staat 2

Aantal abortussen onder tieners naar herkomstgroepering (vóór en na herverdeling 'herkomst onbekend'), 2001 en 2002

	Vóór herverdeling 'herkomst onbekend'		Na herverdeling 'herkomst onbekend'	
	2001	2002	2001	2002
<i>absoluut</i>				
Autochtoon	1 469	1 648	1 751	1 758
Turkije	60	67	72	71
Marokko	112	119	134	125
Suriname	464	453	554	487
Antillen/Aruba	200	186	239	196
Overige landen	1 628	2 002	1 943	2 140
Herkomst onbekend	759	302		
Totaal	4 692	4 777	4 692	4 777
<i>per 1 000 meisjes</i>				
Autochtoon	4,1	4,6	4,9	4,9
Turkije	4,4	4,9	5,3	5,1
Marokko	8,2	8,5	9,8	9,0
Suriname	32,8	31,2	39,1	33,5
Antillen/Aruba	34,4	30,5	41,1	32,2
Overige landen en herkomst onbekend	44,6	41,6	36,3	38,7
Totaal	10,3	10,3	10,3	10,3

Herverdeling en bron abortuscijfers: Wijsen en Rademakers, 2003.
Aantallen en percentages zijn opgehoogd i.v.m. onderregistratie van abortussen.

eerdere jaren vooral onder Oost-Europese meisjes toe (Mout-haan, De Neef en Rademakers, 1998). Alleenstaande minderjarige asielzoeksters die blijkens onderzoek relatief vaak – als gevolg van seksueel geweld – zwanger in Nederland arriveren (Poot, 2001; Van Son-Schoones et al., 2003), kunnen de sterke toename in de groep 'overig niet-westers' niet verklaren. Hun aantal schommelt al langere tijd rond de 300 per jaar, en is ten opzichte van de totale groep bovendien klein.

4. De internationale context

Nederland heeft nog steeds de reputatie een gidsland te zijn waar het de lage frequentie van tienergeboorten en abortus betreft, maar op deze beide terreinen hebben gedurende het afgelopen decennium een aantal andere westerse landen gunstiger ontwikkelingen laten zien. In *staat 3* zijn de meest recente EU-gegevens over tienergeboorten opgenomen. *Staat 4* geeft de helaas minder volledige informatie met betrekking tot abortus. Bij de in *staat 4* opgenomen informatie moet worden opgemerkt dat de cijfers voor

sommige landen slechts een globale indruk geven van aantal en frequentie van abortus, temeer omdat geen rekening is gehouden met vrouwen die in het buitenland abortus hebben laten verrichten. In het geval van Nederland is dit aandeel overigens altijd betrekkelijk klein geweest, en is het aandeel buitenlandse vrouwen in het totaal de laatste jaren sterk afgenomen. Zo betrof in 1992 nog ruim een derde van de gevallen een in het buitenland wonende vrouw, tegen minder dan een vijfde in 2000 (Rademakers, 2002). Deze afname kwam vooral voor rekening van Duitse en Belgische vrouwen.

Vergeleken met de meeste andere landen is het aantal tienermoeders, ondanks de opwaartse trend in de periode 1996–2001, nog steeds relatief laag. Deze conclusie kan niet alleen worden getrokken als wordt gekeken naar minder ontwikkelde landen, maar geldt ook voor de vergelijking met Angelsaksische landen. Zo is voor de Verenigde Staten voor 2000 een 'all-time low in teenage fertility' gerapporteerd van 48,5 geboorten per duizend tienermeisjes (NCHS, 2003). Ondanks de reductie van dit cijfer met ongeveer een kwart in het afgelopen decennium, lag het vruchtbaarheidscijfer van Amerikaanse tienermeisjes in dat jaar dus bijna zeven keer zo

Staat 3

Tienermoeders in de Europese Unie, 2001

	Tienergeboorten		
	absoluut	aandeel onder de 18 jaar	per 1 000 meisjes 15–19 jaar
	x 1 000	%	
België ²⁾	3,0	21,3	10,0
Denemarken	1,0	15,9	7,6
Duitsland	.	.	.
Finland	1,7	20,1	10,6
Frankrijk ¹⁾	21,3	20,6	11,1
Griekenland	3,0	26,1	8,9
Ierland ³⁾	3,1	25,6	19,6
Italië ¹⁾³⁾	10,6	26,7	7,1
Luxemburg	0,2	26,0	12,4
Nederland	3,5	25,7	7,8
Oostenrijk	3,2	25,6	13,7
Portugal	6,8	33,1	20,6
Spanje ¹⁾	11,3	30,3	9,0
Verenigd Koninkrijk ³⁾	49,8	30,6	27,7
Zweden	1,6	20,9	6,6

¹⁾ 2000.

²⁾ 1997.

³⁾ Voorlopig cijfer.

Staat 4
Geregistreerde abortussen onder tieners in de Europese Unie, 2001

	Totaal	Per 1 000 meisjes van 15–19 jaar	Aandeel tieners in totaal aantal abortussen
	<i>absoluut</i>		%
België	2 208	7,2	14,9
Denemarken	1 954	14,2	12,5
Duitsland	15 504	6,6	11,5
Finland ¹⁾	2 477	14,9	23,2
Frankrijk ²⁾	17 357	9,1	10,6
Griekenland ³⁾	485	1,3	3,9
Ierland	.	.	.
Italië ¹⁾	11 383	7,5	8,2
Luxemburg	.	.	.
Nederland	3 337	7,3	14,7
Oostenrijk	.	.	.
Portugal	.	.	.
Spanje ¹⁾	9 204	7,3	14,4
Verenigd Koninkrijk	41 544	22,4	21,0
Zweden ¹⁾	5 217	20,0	16,8

Bron: Eurostat, m.u.v. Nederland (StiSAN).

¹⁾ 2000.²⁾ 1997.³⁾ 1996.⁴⁾ Voorlopig cijfer.

hoog als dat van Nederlandse tienermeisjes. Het cijfer voor het Verenigd Koninkrijk ligt bijna vier keer zo hoog als dat van Nederland (staat 3), en is vergelijkbaar met dat voor Nieuw-Zeeland. Australië laat van de Angelsaksische landen het minst ongunstige beeld zien, met circa 18 geboorten per duizend meisjes. Deze landen kennen niet alleen een hoog vruchtbaarheidscijfer onder tieners, maar ook een relatief groot aandeel van de allerjongsten in het totaal van de tienergeboorten. Eind jaren negentig lag het geboortecijfer onder meisjes van 15 tot en met 17 jaar in slechts twee landen (met een registratie) hoger dan 20 promille: de Verenigde Staten en Georgië (Singh en Darroch, 2000). Zeer jonge moeders zijn ook in het Verenigd Koninkrijk niet uitzonderlijk. Botting, Rosato en Woods (1998) rapporteren voor Engeland en Wales dat 9,4 per duizend teenagers van 13 tot en met 15 jaar in 1996 in verwachting raakten, en dat de helft van deze zwangerschappen door abortus werd beëindigd.

Om de hoge vruchtbaarheidscijfers in Angelsaksische landen te verklaren, zijn door onderzoekers verschillende hypothesen geformuleerd. Onder meer wordt verwezen naar het vermeende effect van de relatief grote inkomensongelijkheid in deze landen en naar de ambivalente wijze waarop wordt omgegaan met anticonceptie en seksuele voorlichting (AGI, 1994; Gauthier, 1996; Wellings en Wadsworth, 1999). Opmerkelijk daarbij is dat het beleid in deze landen vaak haaks staat op de aanbevelingen die uit de meeste studies naar voren komen, inclusief de studies die specifiek betrekking hebben op de situatie in de Verenigde Staten (o.a. Blum, 1997 en Russell, 1998). Het beleid lijkt dan ook meer te worden bepaald door morele opvattingen dan door pragmatisme. Zo werden de overwegend in een economische achterstandspositie verkerende tienermoeders in de Verenigde Staten door een nieuwe federale wetgeving in 1996, die voorzag in een verlaging van de uitkering van ongehuwde tienermoeders, nog verder gemarginaliseerd. Morele overwegingen – die overigens waarschijnlijk niet worden gedeeld door de meerderheid van de Amerikanen (Santow en Bracher, 1999) – spelen vooral in de zuidelijke staten een grote rol in de wijze waarop met seksuele voorlichting aan tieners wordt omgegaan. Eind jaren negentig werd de seksuele voorlichting aan scholieren vooral in de zuidelijke staten gegeven in het kader van 'just say no'- en 'abstinence only'-programma's. In deze staten was het niveau van de tienervruchtbaarheid ruim het dubbele van dat in de noordelijke staten, met een zeer hoog aandeel tienergeboorten onder de allerjongste meisjes en een zeer hoog abortuscijfer. Het gevolg van deze ambivalente houding tegenover seksuele voorlichting wordt door Santow en Bracher als volgt samengevat: "Although the minority that opposes a pragmatic appro-

ach to teenage sexuality has been unable to prevent American teenagers from engaging in sexual activity, it has obstructed the implementation of practical interventions to reduce the level of teenage pregnancy and parenthood". Voorstanders van de 'abstinence-only'-programma's wijzen desondanks op de daling van het aantal tienergeboorten sinds het begin van de jaren negentig, maar het leggen van een causale relatie is volgens Wertheimer et al. (2002) niet terecht, omdat tal van andere factoren gedurende deze periode eveneens in positieve zin veranderden. Het Verenigd Koninkrijk lijkt, ook in dit opzicht, meer op de Verenigde Staten dan op de andere landen van West-Europa. Tot de jaren zeventig maakte het Verenigd Koninkrijk min of meer dezelfde ontwikkelingen door als de rest van West-Europa, maar de forse daling in tienervruchtbaarheid die sindsdien elders is opgetreden, bleef er grotendeels uit. Het feit dat kinderen van tienermoeders een ten minste dubbel risico lopen om zelf tienermoeder te worden, in combinatie met het feit dat het aantal tienermoeders één generatie geleden een hoogtepunt bereikte, verklaart dan ook maar voor een klein deel de huidige, relatief zeer hoge cijfers voor Engeland en Wales (Rendall, 2003). Economische en educatieve aspecten spelen een grotere rol, en ook de samenstelling van de jeugd naar herkomst verklaart mogelijk ten dele de verschillen tussen het Verenigd Koninkrijk en het continent.

In het algemeen liggen de vruchtbaarheidscijfers onder tieners in de Europese Unie op een veel lager niveau dan die in de Verenigde Staten en verschillende Oost-Europese landen, zoals Rusland en Bulgarije. Het gemiddelde voor de huidige Europese Unie bedraagt slechts een kwart van het cijfer voor de Verenigde Staten (UNICEF, 2001). Nederland doet het daarbij, ondanks de voortgaande stijging van het aantal geboorten onder autochtone meisjes, binnen Europa beter dan gemiddeld.

De toename van het aantal tienergeboorten die in Nederland sinds medio jaren negentig heeft plaatsgevonden, deed zich ook in België voor. Onderzoek naar de achtergronden van deze ontwikkeling, dat ook inzicht zou kunnen geven in de Nederlandse situatie, is in België helaas schaars. Ook de multi-etnische aspecten van tienermoederschap zijn er, volgens het CGSO (2003a), nog nauwelijks onderzocht. In een overzicht van de feiten rond abortus suggereert het CGSO (2003b) echter wel dat de stijging van het aantal abortussen in België sinds het begin van de jaren negentig samenhangt met het feit dat voorlichtingscampagnes zeer nadrukkelijk zijn gericht op de preventie van soa en hiv/aids, maar niet op de preventie van zwangerschap. Het CGSO noemt de toename van abortus zorgwekkend, in het bijzonder de toename onder de 15- en 16-jarigen in België.

Ook in ons land is abortus in het afgelopen decennium toegenomen, en is het aandeel van de tieners in het totaal aantal gevallen van abortus eveneens gestegen. Ondanks deze verslechtering steekt Nederland, evenals in het geval van tienervruchtbaarheid, echter nog niet ongunstig af bij de meeste andere Europese landen. Ons land kent al lange tijd lagere abortuscijfers dan de meeste andere Europese landen. Ook in de periode vóór de legalisering van abortus, waren de Nederlandse cijfers relatief laag. De abortuscijfers liggen de laatste jaren echter wel iets hoger dan die van België en Duitsland, landen waarvandaan nog niet zo lang geleden vrouwen naar ons land kwamen om een abortus te ondergaan (Rademakers, 2002). De toename van dit cijfer kan grotendeels worden toegeschreven aan het groeiende aantal allochtone vrouwen dat een abortus laat verrichten. Echter ook onder autochtonen is sprake van een verslechtering van het anticonceptiegedrag, zoals ook blijkt uit de toename van het aantal seksueel overdraagbare aandoeningen.

Voorzover bekend is het abortuscijfer het hoogst in het Verenigd Koninkrijk, mogelijk ook waar het jonge tieners betreft (Health Education Authority, 1999). Zeer opvallend in staat 5 zijn de hoge abortuscijfers voor Scandinavische tieners. In deze landen blijkt abortus dus een belangrijke rol te spelen in de reductie van tienervruchtbaarheid, een situatie waaraan de eerdergenoemde pragmatische aanpak van de seksuele voorlichting kennelijk minder heeft bijgedragen dan in ons land.

5. Toekomstige ontwikkelingen

Ook als de recente gunstige trend onder allochtonen in de komende jaren aanhoudt, is op korte termijn geen sterke daling van het jaarlijks aantal nieuwe tienermoeders te verwachten. Reden hiervan is enerzijds de toename van de risicobevolking, het aantal meisjes van 15 tot 20 jaar, tot het eind van dit decennium (grafiek 5), en anderzijds de forse toename van het aandeel niet-westers allochtone meisjes in deze populatie. Laatstgenoemde toename compenseert grotendeels het neerwaartse effect van de vruchtbaarheidsdaling in deze groep. In grafiek 9 is de toekomstige ontwikkeling van het aantal tienergeboorten doorgerekend, met drie sterk verschillende aannames. Wordt uitgegaan van een in alle groepen, inclusief de autochtonen, afnemende tienervruchtbaarheid, dan zal het aantal tienergeboorten ook aan het eind van het huidige decennium nog niet beneden de 3 duizend per jaar liggen. Daarbij wordt verondersteld dat de vruchtbaarheid van autochtone meisjes tot 2020 weer zal dalen naar de in 1996 gemeten laagste waarde (bijna 3 geboorten per 1 000 meisjes) en dat de vruchtbaarheid van zowel eerste als tweede generatie niet-westerse allochtone meisjes in alle herkomstgroeperingen zal halveren. Het aandeel van de autochtone meisjes in het totaal van de tienergeboorten zou bij een afnemende vruchtbaarheid iets toenemen, van 45 naar 48 procent in 2020.

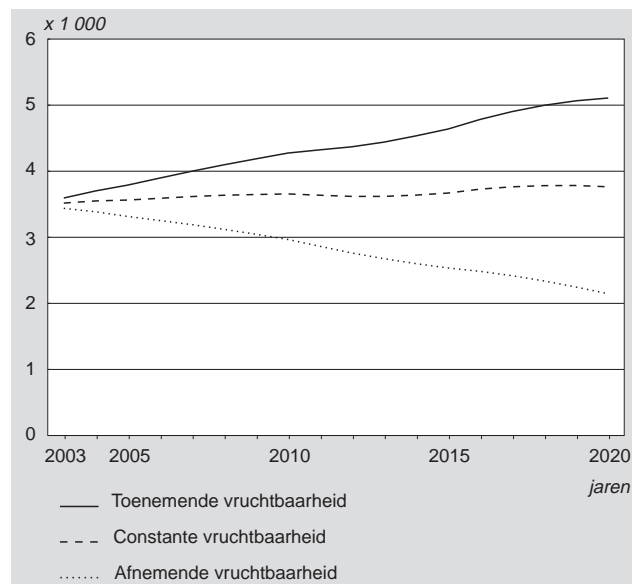
Verrassend is, op het eerste gezicht, het vrijwel gelijkblijvend aantal tienergeboorten in het geval van gelijkblijvende vruchtbaarheidscijfers. De risicobevolking, en in het bijzonder het aantal niet-westerse allochtonen, neemt in de komende jaren immers relatief sterk toe. Volgens de allochtonenprognose zal de verhouding tussen de eerste en de tweede generatie echter sterk verschuiven ten gunste van de tweede generatie, die een aanzienlijk lagere vruchtbaarheid heeft. Alleen de eerste generatie van de 'overig niet-westerse allochtonen' zal nog iets toenemen. Het aandeel van de autochtone meisjes in het totaal van de tienergeboorten zou bij constante vruchtbaarheid slechts zeer licht toenemen, van 45 naar 46 procent in 2020.

De verwachte verandering in de aandelen van de eerste en tweede generatie in de allochtone populatie verklaart ook waarom het meest sombere scenario, een toename van de autochtone vruchtbaarheid en gelijkblijvende hoge allochtone vruchtbaarheid, niet zal leiden tot een dramatische toename van het jaarlijks aantal tienergeboorten. Bij dit scenario is uitgegaan van een voortzetting van de huidige opwaartse trend onder autochtone meisjes en een beëindiging van de neerwaartse trend onder allochtone meisjes. Het

aandeel van de autochtone meisjes zou in dit geval toenemen tot 54 procent in 2020.

Uit deze doorrekening van verschillende toekomstige ontwikkelingen blijkt duidelijk dat het niet aannemelijk is dat het jaarlijks aantal in de komende jaren onder de 3 duizend zal zakken. Ondanks de gunstige ontwikkelingen die zich vooral tot medio jaren negentig voordeden, en nu voordoen onder allochtone meisjes, zullen tienermoeders dan ook de aandacht van beleidsmakers blijven vragen.

9. Ontwikkeling jaarlijks aantal tienergeboorten bij afnemende, constante en toenemende vruchtbaarheid, 2003–2020

6. Discussie

De reputatie van Nederland als gidsland op het gebied van tienergeboorten en abortus is al enkele jaren aan het afbrokkelen. Tienergeboorten gelden als een symptoom van maatschappelijk ongewenste ontwikkelingen, en leiden vaak tot slechtere maatschappelijke kansen voor de betrokkenen. Tienerzwangerschappen kennen in medisch opzicht een minder goede prognose, met een verhoogde kans op vroeggeboorte en perinatale sterfte. Dit geldt in versterkte mate voor jonge moeders die besmet zijn met *Chlamydia* (Fiscella, 1996), een besmetting waarvoor een hoge prevalentie is aangetoond onder zwarte Amsterdamse tieners (Van der Hoek et al., 1999).

Juist in deze achterstandsgroepen zouden tieners weinig stimulans ervaren om een zwangerschap te voorkomen. Het vermijden van zwangerschap geeft hun immers geen betere kansen in het leven (Treffers, 2003). De opmerkelijke recente ontwikkelingen rond tienergeboorten – een verdere toename onder autochtone meisjes en een plotselinge afname onder de klassieke niet-westers allochtone herkomstgroeperingen – duidt er echter op dat de situatie niet over de gehele linie verslechtert, en dat er onder belangrijke doelgroepen van de preventie sprake is van een positieve ontwikkeling.

Voor een verklaring van deze recente ontwikkelingen, in het bijzonder onder meisjes van 17 jaar en jonger, kunnen ten minste twee hypothesen worden geformuleerd. De eerste hypothese is dat een betere, meer 'op maat gesneden' seksuele voorlichting van scholieren in het voortgezet onderwijs (vooral) onder niet-westers allochtone meisjes een positief effect heeft gehad. In de afgelopen jaren is weliswaar geen grootschalige voorlichtingscampagne gehouden om ongewenste zwangerschappen te voorkomen, maar is wel de voorlichting aan scholieren in de onderbouw van het voortgezet onderwijs verbeterd. In 2001 werd een vernieuwde versie van het al

tien jaar meestgebruikte lespakket 'Lang Leve de Liefde' geïntroduceerd. Hierbij boden de GGD-en uitgebreide ondersteuning, vooral door middel van tweedaagse trainingen van docenten. Uit effectonderzoek is inmiddels gebleken dat dit vernieuwde pakket een belangrijke bijdrage kan leveren aan het veilig-vrijgedrag van vmbo-leerlingen, en dat de getrainde docenten positievere resultaten behalen dan docenten die niet zijn begeleid (Poelman, 2003). Het feit dat het lespakket specifiek is gericht op de onderbouw van het vmbo, een schoolsoort waarin de niet-westers allochtone jeugd bovengemiddeld is vertegenwoordigd, zou dan kunnen verklaren waarom het effect wel zichtbaar is in de vruchtbaarheidscijfers van niet-westers allochtone meisjes, maar niet in die van autochtone meisjes. Daarbij is het bovendien aannemelijk dat allochtone meisjes een relatief grote informatieachterstand hebben. Uit het effectonderzoek van 'Lang Leve de Liefde' blijkt inderdaad dat vooral islamitische en, in mindere mate, Caribische scholieren naar verhouding weinig informatie krijgen van hun ouders en veel informatie via vrienden en de media (Vanweesenbeek, 2003). Het onderzoek vindt een significante stijging in het gebruik van een condoom bij de eerste keer seks, vooral onder niet-westers allochtone jongens. Bij niet-westers allochtone meisjes is het pilgebruik bij de eerste keer seks zelfs meer dan verdrievoudigd. Desondanks wordt er door veel vmbo-scholieren aanzienlijk seksueel risico gelopen. Bijna een op de vier gebruikt bij de eerste keer seks pil noch condoom, en vooral allochtone meisjes gebruiken relatief vaak geen enkele bescherming.

De tweede hypothese is dat de daling van het aantal tienergeboorten onder niet-westers allochtone meisjes, ondanks de hierboven genoemde preventieve maatregelen, niet het gevolg is van minder tienerzwangerschappen, maar van meer abortus in deze groep. Uit de recente rapportage van StiSAN (Wijsen en Rademakers, 2003) blijkt dat het aantal gevallen van abortus onder tienermeisjes in 2002 met bijna 7 procent was toegenomen ten opzichte van het voorgaande jaar (staat 2). Rekening houdend met de toename van de risicobevolking, was er echter nauwelijks sprake van een toenemend abortuscijfer.

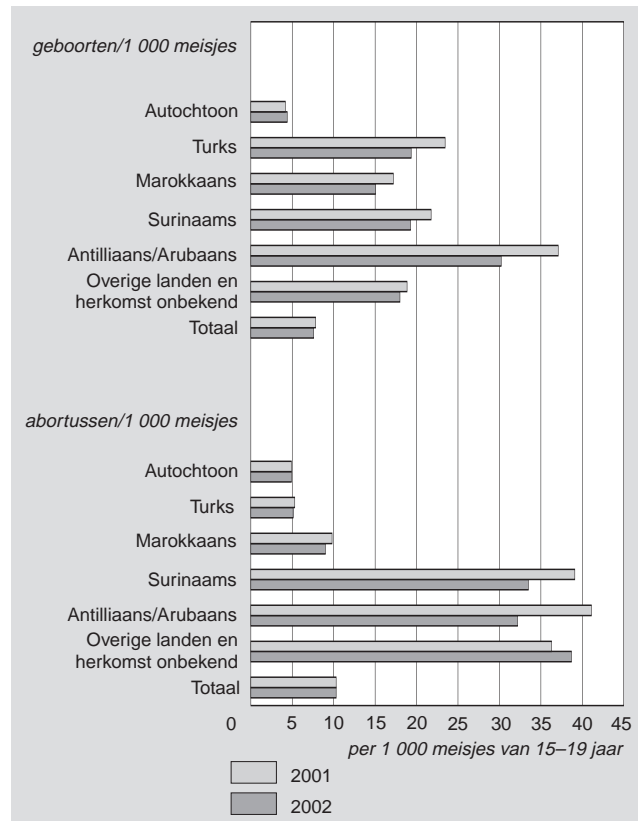
Voor de Surinaamse en Antilliaanse/Arubaanse herkomstgroeperingen geldt echter dat zowel het aantal tienergeboorten als het aantal abortussen onder tienermeisjes in 2002 beduidend was afgenomen (grafiek 10). Bij deze groepen, die overigens nog steeds relatief ongunstige cijfers laten zien, is dus sprake van een daling van de tienervruchtbaarheid door betere preventie.

Dit geldt niet voor de overig niet-westerse herkomstgroepering (in de grafiek, in navolging van de StiSAN-rapportage, samengevoegd met de westerse allochtonen). In deze groep, die in 2002 15,4 duizend meisjes van 15–19 jaar telde en daarmee qua omvang de klassieke herkomstgroeperingen is voorbijgestreefd, is het aantal abortussen toegenomen. Wordt rekening gehouden met het veel lagere abortuscijfer onder westers allochtone meisjes, dan kan worden gesproken van een zeer hoog abortuscijfer in de groep 'overig niet-westerse allochtonen'. De lichte daling van het vruchtbaarheidscijfer in deze groep kan dan ook, anders dan bij Surinaamse en Antilliaanse/Arubaanse meisjes, worden toegeschreven aan een toename van abortus. Het is aannemelijk dat deze 'overig niet-westerse' herkomstgroepering moeilijk bereikbaar is voor preventieve maatregelen.

Voor Marokkaanse en vooral Turkse meisjes gelden veel lagere abortuscijfers, die in het geval van Turkse tieners vergelijkbaar zijn met die voor autochtone tieners. Het abortuscijfer is onder Turkse en Marokkaanse meisjes ten opzichte van het voorgaande jaar iets afgenomen, zodat ook met betrekking tot deze herkomstgroepering kan worden geconcludeerd dat de daling van het aantal tienergeboorten vooral een gevolg is van betere preventie.

Onder autochtone meisjes, ten slotte, is het aantal geboorten per duizend meisjes toegenomen, terwijl het aantal gevallen van abortus min of meer gelijk is gebleven. Ook voor deze groep geldt dus dat de zwangerschapspreventie is verslechterd.

10. Levendgeborenen en abortus per 1 000 meisjes van 15–19 jaar naar herkomstgroepering, 2001 en 2002

Samenvattend kan worden gesteld dat de recente ontwikkeling rond het vruchtbaarheidscijfer van tieners het gevolg is van betere preventie onder de klassieke niet-westerse herkomstgroeperingen, maar dat de preventie onder autochtone en (vooral) de 'overig niet-westerse' herkomstgroepering is verslechterd. Aangezien beide laatstgenoemde groepen relatief groot zijn, is het bij een voortzetting van de ontwikkelingen zoals in 2002 waargenomen niet waarschijnlijk dat de recente daling van het vruchtbaarheidscijfer de voorbode is van een langdurige neerwaartse trend. Om een dergelijke voortgaande daling tot stand te kunnen brengen, zal – onder meer – de door Wijsen en Rademakers (2003) geconstateerde vermindering in de omvang en kwaliteit van de preventie van ongewenste zwangerschap, in het bijzonder onder de moeilijk bereikbare groepen, moeten worden tegengegaan.

Literatuur

Achterberg, P. en P. Kramers, 2001, Een gezonde start? RIVM rapport 271558 003. RIVM, Bilthoven.

Alan Guttmacher Institute, 1994, Sex and America's teenagers. AGI, New York.

Blum, R., 1997, Reducing the risk: connections that make a difference in the lives of youth. University of Minnesota, Minneapolis.

Botting, B., M. Rosato en R. Wood, 1998, Teenage mothers and the health of their children. Population Trends, autumn 1998.

Butzelaar, E., 1996, Vruchtbaarheidsgedrag van allochtonen. Maandstatistiek van de Bevolking, januari 1996, blz. 10–13. CBS, Voorburg/Heerlen.

CGSO, 2003a, Tienermoeders in België. Feiten. CGSO Fact Sheet, www.cgso.be/feiten/tiener.htm.

- CGSO, 2003b, Abortus in België. Feiten. CGSO Fact Sheet, www.cgso.be/feiten/abortus.htm.
- Crombrugge, L. van, en S. Janssens, 2003, Erkenning van de kwaliteit. Kroniek van abortus. In: CGSO, Jaarboek seksualiteit relaties geboorteregeling. CGSO, Gent.
- Duin, C. van, 2002, Hogere zuigelingensterfte in minder welvarende gebieden en onder niet-westerse allochtonen in Nederland. Maandstatistiek van de Bevolking, maart 2002, blz. 4–6. CBS, Voorburg/Heerlen.
- Enk, W.J.J., W.H.M. Gorissen en A. van Enk, 2000, Teenage pregnancy and ethnicity in the Netherlands: frequency and obstetric outcome. *European Journal of Contraception and Reproductive Health Care* 5, blz. 77–84.
- Fiscella, K., 1996, Racial disparities in preterm births. The role of urogenital infections. *Public Health Reports* 111, blz. 104–115.
- Furstenberg, F.F., 1998, When will teenage childbearing become a problem? The implications of western experience for developing countries. *Studies in Family Planning* 29(2), blz. 246–253.
- Garssen, J., 2003, Minder allochtone tienermoeders. CBS-web-magazine, 27 oktober 2003, www.cbs.nl.
- Garssen, J. en A. Sprangers, 2000, Aantal tienermoeders toch weer iets gestegen. Maandstatistiek van de Bevolking, januari 2000, blz. 23–25. CBS, Voorburg/Heerlen.
- Garssen, J. en A. Sprangers, 2001, Aantal tienermoeders weer toegenomen. Maandstatistiek van de Bevolking, februari 2001, blz. 4–5. CBS, Voorburg/Heerlen.
- Gauthier, A.H., 1996, The state and the family: a comparative analysis of family policies in industrialized countries. Oxford University Press, Oxford.
- Graaf, A. de, 2004, Geboorteregeling in 2004. *Bevolkingstrends* 52(1), blz. 23–27. CBS, Voorburg/Heerlen.
- Health Education Authority, 1999, Summary bulletin: Reducing the rate of teenage conceptions. HEA, London.
- Hoek, J.A.R. van der, et al., 1999, Opportunistische screening op genitale infecties met Chlamydia trachomatis onder de sexueel actieve bevolking in Amsterdam. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 143, blz. 668–672.
- Laar, M.J.W. van de, M.G. van Veen en A.J.J. Coenen, 2003, Registratie van soa en hiv bij GGD-en en soa-poliklinieken: jaarverslag 2002. RIVM-rapport 441500015. RIVM, Bilthoven.
- Manlove, J. et al., 2000, Explaining demographic trends in teenage fertility, 1980–1995. *Family planning perspectives* 32(4), blz. 166–175.
- Mouthaan, I., M. de Neef en J. Rademakers, 1998, Abortus in multicultureel Nederland. NISSO/Eburon, Delft.
- NCHS, 2003, US pregnancy rate down from peak; births and abortions on the decline. NCHS news release, 31 Oct. 2003.
- Poelman, J. et al., 2003, Lespakket Lang Leve de Liefde bevordert veilig vrijen. Soa bulletin 24(4), blz. 11–14.
- Poot, A., 2001, Alleenstaande minderjarige asielzoekers en zwangerschap. Sciptie opleiding Jeugdgezondheidszorg. TNO, Leiden.
- Rademakers, J., 2002, Abortus in Nederland 1993–2000. StiSAN, Heemstede.
- Rendall, M.S., 2003, How important are inter-generational cycles of teenage motherhood in England and Wales? A comparison with France. *Populations Trends* 111(1), blz. 27–37.
- Russell, S.T., 1998, Sex education content and teenage motherhood. *Childhood* 5(3), blz. 283–301.
- Santow G. en M. Bracher, 1999, Explaining trends in teenage childbearing in Sweden. *Studies in Family Planning* 30(3), blz. 169–182.
- Singh, S. en J.E. Darroch, 2000, Adolescent pregnancy and childbearing: levels and trends in developed countries. *Family Planning Perspectives* 32(1), blz. 14–23.
- Son-Schoones, N. van, B. Ensink en M. Akkermans, 2003, Zwangerschap ten gevolge van seksueel geweld. Een pilot-study bij hulpverleners. RING-studies, nr. 1. Eburon, Delft.
- Spivak, H. en M. Weitzman, 1987, Social barriers faced by adolescent parents and their children, *Journal of the American Medical Association* 258(11), blz. 1500–1504.
- Sprangers, A.H., 1998, Vruchtbaarheid van in het buitenland geboren vrouwen. Maandstatistiek van de Bevolking, juli 1998, blz. 8–10. CBS, Voorburg/Heerlen.
- Stichting Farmaceutische Kengetallen, 2003, Pilgebruik blijft dalen. *Pharmaceutisch Weekblad*, 28.
- Treffers, P.E., 2003, Tienerszwangerschappen, een mondiaal probleem. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 147(47), blz. 2320–2325.
- UNICEF, 2001, A league table of teenage births in rich nations. Innocenti report no. 3. Innocenti Research Centre, Florence.
- Vanweesenbeeck, I., F. Bakker, M. van Fulpen, T. Paulussen, J. Poelman en H. Schaalma, 2003, Seks en seksuele risico's bij vmbo-scholieren anno 2002. *Tijdschrift voor Seksuologie* 26, blz. 30–39.
- Vogels, T., S.E. Buitendijk, J. Bruil, N.S. Dijkstra en T.G.W.M. Paulussen, 2002, Jongeren, seksualiteit, preventie en hulpverlening. Een verkenning van de situatie in 2002. TNO-rapport 2002.281. TNO, Leiden.
- Wellings, K. en J. Wadsworth, 1999, Family influences on teenage fertility. In: McRae, S. (red.), *Changing Britain: families and households in the 1990s*. Oxford University Press, Oxford.
- Wertheimer, R., J. Jager en K. Anderson Moore, 2002, State policy initiatives for reducing teen and adult nonmarital childbearing: family planning to family caps. In: *New federalism: issues and options for States*. No. A-43. The Urban Institute, Washington D.C.
- Wijsen, C. en J. Rademakers, 2003, Abortus in Nederland 2001–2002. Verslag van de landelijke abortusregistratie. RING-studies, nr. 5. Eburon, Delft.